

кореспонденција српски песници пре Првог светског рата, као и у међуратном периоду, стварају у духу *космичког експресионизма*, како га је означио Радован Вучковић,⁵²⁷ врстан зналац поетике европског и српског експресионизма.

У почетним годинама након Првог светског рата много тога било је усмерено у правцу поетике космизма, уз креативну филозофску синтезу Бергсоновог елан витал динамизма и космичког универзализма. Упадљиво је да је некако у то време у часопису *Мисао* преведен оглед Пола Јаматија *Космичка поезија у Француској* (Данашње стање поезије и њена будућност).⁵²⁸ Тим поводом Вучковић констатује: "Објашњења француског песника [Јаматија] филозофских основа космичке поезије идентична су онима српских писаца истога времена".⁵²⁹ Манифестни текстови, попут Винаверових, делују више као књижевно-уметничка остварења, са поетско-имагинативним појединостима, а са нешто мање теоријских ставова. Динамизам и борбени активизам подстицали су "излете" у космичке просторе, у васељенско визионарство и свемирске релације. "Поједини експресионисти су се, због обузетости космичким визијама, преносили у метафизичка стања духа, у сфере религиозног заноса. Вечност, бескрај, дубоки мир и мистично спокојство биле су честе преокупације експресиониста. Но, у том васељенском заносу, у тој особеној мистици и метафизичкој обузетости, било је више егзалтираности од религиозног призвука".⁵³⁰

Од рубрике "Мало поезије" до антологије

Милан С. Димитријевић је са великом љубављу и страснички пришао, не само читању песама о космосу и хедонистичком уживању у њима, већ и њиховом прикупљању, публикавању и стваралачкој афирмацији. Радост и задовољство које је осећао због песама о чаровитој лепоти неба желео је несебично да подели са другима. Зато је од момента када је постао главни и одговорни уредник *Васионе* (1985), својски настојао да уведе нову, сталну, рубрику под насловом "Мало поезије". Први стихови о космосу објављени су у *Васиони* далеке 1970, захваљујући ангажовању Ненада Јанковића.⁵³¹ Та песма била је "изванредан поетски доживљај комете – *Састанак*, француског нобеловца Силија Придома", коментарише Димитријевић.

Занимљиво је да при том назначава кратак историјат првих "космичких" песама и појаву рубрике "Мало поезије" у овом часопису за

⁵²⁷ Радован Вучковић, *Поетика хрватског и српског експресионизма*, Свјетлост, Сарајево, 1979, стр. 219.

⁵²⁸ Пол Јамати, *Космичка поезија у Француској*, „Мисао“, 1922, књ. VIII, 2, стр. 87.

⁵²⁹ Радован Вучковић, *Поетика хрватског и српског експресионизма*, стр. 219.

⁵³⁰ Исто, стр. 203.

⁵³¹ *Васиона*, 1970, 3-4, стр. 69.

астрономију, пре скоро четрдесет година 1974.⁵³² Требало је да протекне шест година да би се, усрдним залагањем Милана Јеличића 1980. поново појавили мало пригодни стихови...⁵³³ Исте године, на заузимање Милана С. Димитријевића, а у слободном препеву пријатеља и сарадника Душана Коледина, публикована је по трећи пут рубрика "Мало поезије".⁵³⁴ Наредне, 1981, године према овом кратком Димитријевићевом прегледу, који открива његову заинтересованост да се поезија о космосу приближи широј читалачкој публици, штампани су стихови академика Љубице К. Марић.⁵³⁵

Вредно је помена да је Димитријевић, у сарадњи и уз пуно залагање својих пријатеља (Александар Томић, Боривоје Јовановић), 21. јуна 1986. непосредније суделовао у организовању једне вечери поезије у Планетаријуму и то у оквиру Београдског астрономског викенда. Тада је већ, као уредник *Васионе*, подстакао и лично подржао објављивање целовитијих информација са те књижевне вечери.⁵³⁶ Уз тај промишљени извештај А. Томића, обнародовано је и неколико занимљивих песама.⁵³⁷ Ово је, такође, показатељ његове континуиране активности на пољу афирмације певања о космосу групе домаћих аутора.

У другој половини осамдесетих година прошлога века Димитријевић је чинио напоре да некако устали поменути рубрику, али у томе није успевао, или је тек делимично и повремено чинио неки продор. Амбиција да рубрика постане редовна није се остварила, јер је увек некоме сметало да се "драгоцени" и "скуп" простор у *Васиони* "троши" на овакве текстове. Ипак повремено сам успевао да "прокријумчарим" по коју строфу,⁵³⁸ каже Милан.

Поред изразитијих отпора и потешкоћа у периоду 1987-1990. године, Димитријевић је, почетком деведесетих, као савезни Министар за науку технологију и развој, успео да учини проходнијом рубрику "Мало поезије". А од 1996. почео је са систематским истраживањима литературе, прегледавањем књига, часописа, посебних антологија поезије појединих народа и сл., у трагању за вредним песама о космосу. У том процесу се истовремено помањала идеја и сазревала намера и одлука о антологији песама о космосу. Тако је 1996. године у *Васиони* објавио 10 песама о Сунцу, под заједничким насловом "Песничке визије Сунца", када је то први пут именовано "Мала антологија",⁵³⁹ слично се догодило и са избором "Песници и комете",⁵⁴⁰ као и са антологијским одабиром "Космогонија, космологија,

⁵³² Слободан Лалић, *Светови*, „Васиона“, 1974, 2 стр. 56.

⁵³³ Деса Пантић Данић, *Вече на кули опсерваторије на Калемегдану*, „Васиона“, 1980, 1-2, стр. 48.

⁵³⁴ Џорџ Гамов, *Равнотежни модел пред најездом Великог праска*, „Васиона“, 1980, 4, стр. 92.

⁵³⁵ *Васиона*, 1981, 2-3.

⁵³⁶ *Васиона*, 1986, 5, стр. 105.

⁵³⁷ Оливера Лазаревић: *Космос, Екстаза, Млад Месећ*; Боривоје Јовановић: *Ода Сунцу*.

⁵³⁸ М. С. Димитријевић, *Песници и Васиона*, „Васиона“, 2003, LI, стр. 28.

⁵³⁹ *Васиона*, 1996, 1-2, стр. 14.

⁵⁴⁰ *Васиона*, 1996, 3, стр. 46.

универзум".⁵⁴¹ Године 1999. публиковао је избор "Поетске визије Сунца и Месеца (Мала антологија)".⁵⁴² Рубрика "Мало поезије", додамо овде, прошла је кроз неколико фаза, и имала своју развојну линију и еволуцију. Најпре, то су биле само песме штампане на последњим страницама *Васионе*, касније су, уз стихове, уследиле краће информативне напомене, потом назнаке о писцу и коментари; у новије време су то белешке и записи, са поетичким и естетичким указивањима.

Поводом рубрике "Мало поезије", Димитријевић програмски истиче да је њена улога и задатак да "допринесе развоју љубави читалаца према звезданом небу". Осим љубави за астралне просторе, мисли се и на естетичка осећања усхићености, као и на поштовање и дивљење пред озвезданим небеским величанством. У тај сажети поетолошки програм укључује и манифестне стихове Слободана Вуксановића о телескопу који треба да буде свачије оружје: "Приручник свакидашњи / Библија радозналости". При том, позива читаоце да осете поруку песника Бранислава Петровића о узбудљивости, савршенству и сигурности светлосне године. Јер они: "Који се домогну светлосне године / Има да путују".

Обратимо пажњу појединим особенијим Димитријевићевим прилозима, коментарима и написима космичко–поетске и поетичке природе, погледима на сигналистичко виђење космоса и Мирољуба Тодоровића, као и на неке друге теме и мотиве којима се бавио.

Милан С. Димитријевић, поводом песме Ханса Карла Артмана о Поларној звезди,⁵⁴³ пише да она "вековима помаже путницима, морепловцима и астрономима да лакше нађу свој циљ".⁵⁴⁴ И ту назначавача један аспект поетике космизма, издвајајући, уз коментаре, баш ту најсјајнију звезду у сазвежђу Малог медведа.

Песник Ханс Карл Артман, на мало самоироничан начин, идентификује себе са Поларном звездом: "ја сам поларна звезда", па то понавља, служећи се симболиком броја сто: "ја сам поларна звезда коштам сто долара". Број сто овде индивидуализира део целине, која је опет и сама саставни део неке веће укупности, у смислу свеукупности квалитета. Јер стотина је, према традиционалној симболици, део целине у целини, "микрокосмос у макрокосмосу, који издваја или индивидуализује неку особу",⁵⁴⁵ у овом случају Артманово песничко "ја". Тај индивидуализовани песнички ентитет, и по мишљењу Милана С. Димитријевића, показује се у наредним стиховима, сажима у себи разнолика дистинктивна својства, која га чине посебно креативним и плодотворним у саставу васељене узете као целина.

⁵⁴¹ *Васиона*, 1996, 5, стр. 105.

⁵⁴² *Васиона*, 1999, 2-3, стр. 81.

⁵⁴³ *Антологија савремене немачке поезије (1945-1989)*, Братство–јединство, Нови Сад, 1989. (Приредио Златко Красни).

⁵⁴⁴ М. С. Димитријевић, *Мало поезије*, „Васиона“, Београд, 2003, LI, 3, стр. 88.

⁵⁴⁵ Ж. Шевалије, А. Гербрант, *Рјечник симбола-Митови, сни, обичаји, гесте, облици, ликови, боје, бројеви*, стр. 640.

Доследан слојевитој симболици Поларне звезде песник у наставку истиче: "поларна медведица ме је родила једне блиставе зимске ноћи". Поларна медведица, која подтекстно упућује на Великог медведа, односно на небески пол, у сликовно-космичким визијама и песника Димитријевића, додирује се са средиштем исцртаним на поду и основама земаљског пола.⁵⁴⁶ Тај небески пол, или Поларна звезда, заједно са сазвежђем, оличава слеме неба, које је боравиште врховног Једног. А Поларна звезда, овде, као наглашени песнички субјект, управља васколиким кретањем звезда и налази се у духовном средишту.

За поетику космичких визија Милана С. Димитријевића значајно је што узима Артманов стих у вези са једним "веома северним тотемом у зимској ноћи", и у непосреднију везу са светлошћу која "скакуће по зидовима атомских подморница", из првог дела песме. Тотем се овде, астроному и песнику Димитријевићу, открива у лирској представи ритуалног преласка "другог брежуљка". Он има дубље значење чувара или заштитника силе која припада песничком индивидууму. Артман је ту имао у виду Квејнов принцип индивидуације према коме "нема ентитета без идентитета (*Говорење о објектима*, 1958)".

Песниково име "светлуца у наутичким венцима", па га зато капетани "поштују као председника", а председници воле "као своје најбоље капетане...". Поменуто највише слеме и врховно Једно, у усправности председника и цара "управља кретањем света као што Поларна звезда управља кретањем звезда".⁵⁴⁷

За књижевно–поетичке погледе Димитријевића посебно је значајно укључивање више одабраних стихова и сигналистички визуелних песама у антологију *Космички цвет*, што се складно уграђују у ову књигу, креативно прожимајући лирско и ликовно–уметничко. У том смислу је вредан *Космички мејл-арт* Мирољуба Годоровића,⁵⁴⁸ који је сав у знаку васионских хијероглифа, као и његова визуелна представа *Луномер*.⁵⁴⁹ Ово су примери космичког мејл-арта, подврсте визуелне поезије, која је "вид уметничке комуникације на даљину у оквиру неоавангардног покрета званог сигнализам", пише у предговору Димитријевић. У антологији је дао и одговарајуће место светлом *Млечном путу*, Миливоја Павловића.

У садржајном броју *Васионе*⁵⁵⁰ који, између осталог доноси богат програм и резимее са скупа "Развој астрономије код Срба III", Милан у рубрици "Мало поезије", објављује прилог који захвата поезију и поетику српске неоавангарде: *Космичко-сцијентистичка поетика Мирољуба Годоровића*. То је нов истраживачки продор који излази из домена традиционалног поимања поезије и поетике; а у сагласју је са појединим те-

⁵⁴⁶ Исто, стр. 523.

⁵⁴⁷ Исто, стр. 523.

⁵⁴⁸ М. Димитријевић, *Космички цвет*, стр. 25.

⁵⁴⁹ Исто, стр. 86.

⁵⁵⁰ *Васиона*, 2004, ЛП, 2.

Миливоје Павловић

КЉУЧЕВИ
СИГНАЛИСТИЧКЕ
ПОЕТИКЕ

Звездана синтакса
Мирољуба Тодоровића

Корени и пријатељу
Милану Зимиријевићу,
у знак одамосит сродних
културних идеала,

Просвета

Звездано
М. Павловић

11. 10. 02.

8.

Слика 11: Посвета др Миливоја Павловића, књижевника и новинара, Министра за информације у два мандата, редовног професора и декана Факултета за културу и медије Универзитета Мегатренд.

мама космичко–сцијентистичке неоавангардне па и постмодерне оријентације.

Димитријевић ту показује познавање развојних фаза сигнализма и његове поетике изложене у три манифеста "песничке науке": први објављен 1968; три године после *Планете* (1965), други 1969, а трећи 1970.⁵⁵¹ У овим програмским текстовима Мирољуб Тодоровић је скренуо пажњу на процес перманентне "стваралачке револуције на коју је посебно утицала нова технолошка цивилизација".⁵⁵² Пошто се Димитријевић задржава на сцијентистичкој поезији и поетици, уверен да научне методе дају одговарајућу основу за књижевно-експериментална и теоријско-филозофска истраживања, указује да се њиховом применом тежи да зађе у она тајновита и магновена стања свести. И ту цитира став Миливоја Павловића у настојању да покаже како сваки "појединац на различите начине доживљава оно што се може именовати као промењено или чак халуцинантно стање духа".⁵⁵³

У наставку Милан наводи Тодоровићеву оцену према којој је сцијентистичка фаза најважнија за сигнализам, јер ће се из ње касније развити сви поетски и други уметнички (ликовни) облици. Ми овде додајемо: да сам родоначелник сигнализма Тодоровић, пре непуних двадесет година (1975), наглашава да је овај покрет почео са планетарним, астралним и научним (сцијентистичким), и то у несусталом трагању за новим звездама, неоткривеним планетама, виђеним у "звездозорима песничке имагинације".⁵⁵⁴ Према њему, као да су битне компоненте модерне астронаутике, космогоније и егзактних наука "биле и остале кључне полуге сигнализма", који је креативно освојио просторе васељене за поезију. Додуше, то су пре сигнализма чинили и други песнички покрети, али са више мистичног, религијског и митског, чега се сигнализам у знатној мери ослободио, користећи искуства егзактних наука.⁵⁵⁵

Најважније Тодоровићеве књиге сцијентистичке поезије и поетике, за Димитријевића су: *Планета, Путовање у Звездалију* и *Технит*, што потврђују и други истраживачи сигнализма (Миливоје Павловић, на пример). Оне су доиста у знаку изразитије космичке инспирације што се уосталом види из самих наслова као и из песама: *Химне звездарева*, *Светлост се у атоме настањује*.⁵⁵⁶ Рад на две напред поменуто књиге одвијао се, према речима самог Тодоровића, у време када је Гагарин узлетео у космос и човек закорачио на Месец. То је била деценија, коментарише антологичар, када се чинило да ће се уз помоћ науке, "започети са остваривањем никада досађаног сна многих песника и маштара о мноштву насељених светова", сна због којег

⁵⁵¹ М. Павловић, *Авангарда, неоавангарда и сигнализам*, стр. 95.

⁵⁵² М. Тодоровић, *Сигнализам*, Ниш, 1979, стр. 28.

⁵⁵³ М. Павловић, *Авангарда, неоавангарда и сигнализам*, стр. 143.

⁵⁵⁴ М. Тодоровић, *Планетарно и космичко у сигнализму*, у књизи *Поетика сигнализма*, Просвета, Београд, 2003, стр. 74.

⁵⁵⁵ Исто, стр. 73-75.

⁵⁵⁶ М. С. Димитријевић, *Космичко-сцијентистичка поетика Мирољуба Тодоровића*, „Васиона“, 2004, ЛП, 2, стр. 91.

МИРОЉУБ ТОДОРОВИЋ

ПЛАНЕТА
(две поеме)

Ниш 1960 - Београд 1968.

Поживелим последњу димидружилу,
у златој рођорочнице мекј месике,

12. XII 02.

срдечно
Мирољуб Тодоровић

» ПРОСВЕТА НИШ

Слика 12: Посвета Мирољуба Тодоровића,
родоначелника сигнализма.

је, не желећи да га се јавно одрекне, Ђордано Бруно спаљен 1600. године.⁵⁵⁷ У том раздобљу полетно је настајала совјетска космичка поезија, а код нас заживљавао сигналистички покрет, што је у знатној мери окренут васељенском. Димитријевић, за илустрацију наводи песму *Гравитација*, у којој је уметник Тодоровић привлачну силу међу небеским телима или половима, "гравитацију или љубав користио да дочара троугао узајамне привлачности планете, Сунца и комете".⁵⁵⁸

КРАТАК ОСВРТ НА АНТОЛОГИЈУ *КОСМИЧКИ ЦВЕТ*

Антологија, која према грчкој етимолошкој основи означава "цветну збирку", добила је врло звучан и поетичан наслов: *Космички цвет*. Димитријевић је ову красну лирску синтагму узео из космички надахнуте песме Вељка Петровића *Репатица*.⁵⁵⁹ Стихови о свемиру, небеским телима, звездама, планетама и кометама, које је Димитријевић са уживањем читао, хедонистички прочитавао, а потом са смислом бирао, и на њега самог деловали су подстицајно и инспиративно. То показује и лирско-поетолошки и помало есејистички интониран текст *Звездана светковина (Уместо предговора)*, на самом почетку антологије.

Космос је за антологичара својеврсни обликотворни модел узноситог духовног стварања, и то посебно песничког, читамо у уводном делу поменутог текста. Он добро примећује да је, од момента када је човек управо поглед ка звезданом небу, "сваки културно – цивилизацијски круг и песнички нараштај имао своје концепције, теорије и митове о настанку и смислу Васељене".⁵⁶⁰ А онда се у разматрањима развоја астрономије и космологије Милан враћа нашем времену и констатује да оне, које су раније биле у домену теологије и филозофије, захваљујући експлозивном развоју звездознанства и науке о васиони као целини – све више постају егзактне, *хранећи песничку имагинацију новим садржајним облицима и визијама, па и новим заблудама*. (подвукао Н. Ц.).⁵⁶¹ Схватајући науку као критичку делатност, Димитријевић, с разлогом, помиње заблуде и застрањивања која постоје у овим областима и поред огромних продора и величанствених достигнућа, посебно у филозофским учењима о суштини света и васељене.

Поезија је, по нашем мишљењу, од памтивека била у присној и непосредној вези са космичким темама и мотивима, али је зато темељно научно преиспитивање космолошких концепција и остварених естетских вредности, нарочито у новије време, убрзало и поспешило креативно сустицање песничког и сцијентистичког језика, у неоавангардној и постмодерној

⁵⁵⁷ Исто, стр. 91.

⁵⁵⁸ Исто, стр. 91.

⁵⁵⁹ В. Петровић, *Репатица*, у *Антологија српске поезије*, сакупио Зоран Мишић, Матица српска, Нови Сад, 1956.

⁵⁶⁰ М. С. Димитријевић, *Космички цвет* - Антологија песама о космосу, стр. 140-141.

⁵⁶¹ Исто, стр. 5.